

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ**

ISSN 2219-2654

**ТЕОРЕТИЧНІ І ПРИКЛАДНІ
ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЇ**

Збірник наукових праць

№1(48) 2019

Сєвєродонецьк 2019

**ТЕОРЕТИЧНІ І ПРИКЛАДНІ
ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЇ
№ 1(48) 2019**

Збірник наукових праць
Засновано у 2001 році

Засновник:

**Східноукраїнський національний
університет**

імені Володимира Даля

Збірник зареєстровано

Міністерством юстиції України

Свідцтво про державну реєстрацію

серія КВ № 15358-3930Р

від 05.06.09

**THEORETICAL AND
APPLIED PROBLEMS OF
PSYCHOLOGY
№ 1(48)2019**

Collection of scientific works
It was founded in 2001

**The founder is
Volodymyr Dahl East-Ukrainian
National University**

Registered by the Ministry of
justice of Ukraine

**Registration certificate
KB № 15358-3930P dated
05.06.09**

**Збірник наукових праць включено до Переліку наукових фахових видань
України** (наказ Міністерства освіти і науки України №1604 від 22.12.2016 р.), в якому
можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів
доктора і кандидата наук з психології.

Збірник включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus

Голова редакційної колегії збірника: Завацька Н.Є., д.психол.н., проф.

Редакційна колегія збірника:

Блинова О.Є., д.психол.н., проф.; Борисюк А.С., д.психол.н., проф.;
Бохонкова Ю.О., д.психол.н., проф. (заступник голови); Бочелюк В.Й., д.психол.н., проф.;
Бурлакова І.А., д.психол.н.; Гарькавець С.О., д.психол.н., проф.; Карамушка Л.М., член-
кор. НАПН України, д.психол.н., проф.; Ковальчук З.Я., д.психол.н., проф.; Лешек
Фредерік Корженевський, д.психол.н., проф. (Польща); Ложкін Г.В., д.психол.н., проф.;
Максименко О.Г., д.психол.н., проф.; Максименко С.Д., дійсний член НАПН України,
д.психол.н., проф.; Пилецька Л.С., д.психол.н., проф.; Альфред Прітц, д.психол.н., проф.
(Австрія); доц.; Тоба М.В., д.психол.н., проф.; Чернобровкін В.М., д.психол.н., проф.;
Швалб Ю.М., д.психол.н., проф.; Шевяков О.В., д.психол.н., проф.; Щербан Т.Д.,
д.психол.н., проф.

Відповідальний секретар: Завацький Ю.А., к.психол.н., доц.

У збірнику висвітлено результати кращих наукових досліджень Міжнародної
науково-практичної конференції «**Методологічні проблеми психології особистості**»
(присвяченій пам'яті вітчизняного науковця Н.О. Головань), яка відбулася на базі
Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира
Винниченка. **Координатор конференції: доктор психологічних наук, завідувач
кафедри практичної психології Є.В. Гейко.**

Статті рецензовано членами редакційної колегії.

Рекомендовано до друку Вченою радою Східноукраїнського національного
університету імені Володимира Даля (протокол № 5 від 25.01.2019 р.).

Матеріали друкуються мовою оригіналу в авторській редакції.

© Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля, 2019

© Volodymyr Dahl East-Ukrainian National University, 2019

ЗМІСТ

<i>Амурова Я. В.</i> ГЛИБИННЕ ПІЗНАННЯ ФЕНОМЕНУ ВИНИ У ХРИСТИЯНСЬКІЙ ВІРІ.....	6
<i>Барінова Л.</i> ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОСОБИСТОСТІ ІЗ РІЗНОЮ РЕЛІГІЙНОЮ СПРЯМОВАНІСТЮ.....	16
<i>Близнюкова О. М., Мельничук І.Я.</i> ФАСИЛІТАЦІЯ ЯК ПСИХОЛОГІЧНИЙ МЕХАНІЗМ ФОРМУВАННЯ ПАРТНЕРСЬКИХ ВЗАЄМВІДНОСИН У ПІДЛІТКОВОМУ ВІСІ.....	28
<i>Васецька Т.М.</i> КОХАННЯ У ВИМІРІ ЖИТТЄВИХ СТРАТЕГІЙ СУЧАСНИХ ЖІНОК....	36
<i>Галушко Л. Я.</i> СПЕЦИФІКА ОСОБИСТІСНО-ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ПСИХОЛОГА У МОТИВАЦІЙНО-ГЛИБИННОМУ ПІЗНАННІ.....	46
<i>Гейко Є.В.</i> ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ ПОЛІСИСТЕМНОЇ ЦІЛНОСТІ ОСОБИСТОСТІ.....	55
<i>Гельбак А.М.</i> ПРОБЛЕМА КРИЗОВОГО СТАНУ ОСОБИСТОСТІ ПІДЛІТКА НА ЕТАПІ ТРАНСФОРМАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА.....	68
<i>Горська Г.О.</i> ОБРАЗ ВИКЛАДАЧА ЯК ОБ'ЄКТ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ СТУДЕНТА.....	77
<i>Гурова О.М.</i> ФАСИЛІТАЦІЯ ЯК СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПРАКТИЧНОГО ПСИХОЛОГА.....	86
<i>Дьоміна Г. А.</i> ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ГОТОВНОСТІ ДО ШЛЮБУ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ.....	95
<i>Калашиникова Л.В.</i> ЕГО-АЛЬТРУЇСТИЧНА СПРЯМОВАНІСТЬ ПРОСОЦІАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ У КОНТЕКСТІ ДІАЛОГІЧНОГО ПІДХОДУ.....	106
<i>Клочек Л.В.</i> РОЗВИТОК МЕХАНІЗМІВ СОЦІАЛЬНОЇ СПРАВЕДЛИВОСТІ ОСОБИСТОСТІ ПЕДАГОГІВ В УМОВАХ ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ.....	115
<i>Кондес Т.В.</i> СФОРМОВАНІСТЬ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРІГАЮЧОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЯК УМОВА ЗБЕРЕЖЕННЯ І ЗМІЦНЕННЯ ЗДОРОВ'Я У МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІОНОМІЧНОГО ПРОФІЛЮ.....	123

<i>Манжара С. О.</i> ВІЗУАЛІЗАЦІЯ ДУАЛІЗМУ ПСИХІКИ ОСОБИСТОСТІ У ГЛИБИННОМУ ПІЗНАННІ.....	131
<i>Михайлишин У. Б., Шмідзен І. Ю.</i> ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ВПЛИВУ КОНФОРМІЗМУ НА ВИНИКНЕННЯ АДИКТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ СТУДЕНТІВ.....	143
<i>Михида С. П.</i> ПСИХОЛОГІЯ ОСОБИСТОСТІ У ПСИХОПОЕТИЦІ.....	150
<i>Міненко О. О.</i> ВПЛИВ МУЛЬТИПЛІКАЦІЙНОЇ ПРОДУКЦІЇ НА ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ СФЕРИ ДОШКІЛЬНИКІВ.....	158
<i>Мотозюк Л. М., Старовойт І. Й.</i> ОСОБЛИВОСТІ ТВОРЧОГО МИСЛЕННЯ: ІДЕЯ, ІДЕАЛ І ПРОСТІР МИСТЕЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	170
<i>Попович І. С.</i> ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ВИМІРИ КОНСТРУЮВАННЯ ОСОБИСТІСТЮ МАЙБУТНЬОГО.....	178
<i>Предко В. В.</i> ЕТНОПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ОСОБЛИВОСТЕЙ НАЦІОНАЛЬНОГО ХАРАКТЕРУ.....	188
<i>Радул І. Г.</i> ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ У МЕДИЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДІАГНОСТИЧНОГО ВІДДІЛЕННЯ.....	199
<i>Ржевська-Штефан З.</i> ВПЕВНЕНІСТЬ У ВИБОРІ ФАХУ ТА МОТИВАЦІЯ УЧБОВО- ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ ПЕДАГОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ.....	208
<i>Савелюк Н.</i> «РЕЛІГІЙНА ОСОБИСТІСТЬ» І «РЕЛІГІЙНА ДИСКУРСИВНА ОСОБИСТІСТЬ»: СТРУКТУРНИЙ ТА ДИНАМІЧНИЙ ВИМІРИ СУБ'ЄКТА РЕЛІГІЙНОЇ ВІРИ.....	216
<i>Срібна О. В.</i> СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ САМОУСВІДОМЛЕННЯ ВЛАСНОЇ ЖІНОЧНОСТІ.....	227
<i>Ткач Т.</i> LIFELONG LEARNING AS RESOURCE OF EDUCATION AND DEVELOPMENT OF KNOWLEDGE ECONOMY.....	238
<i>Турбан В. В.</i> ДИСКУРСИВНІ ФАКТОРИ ТРАНСФОРМАЦІЇ КОНЦЕПТУ САМООБМЕЖЕННЯ ТА ЙОГО РОЛЬ У ГЕНЕЗІ ОСОБИСТОСТІ.....	246

<i>Українець Л.П., Завацький Ю.А., Тоба М.В., Смирнова О.О.</i> ВИЗНАЧЕННЯ СПЕЦИФІКИ САМООБМЕЖЕННЯ ОСОБИСТОСТІ У ПЕРІОД РАНЬОЇ ДОРОСЛОСТІ ЯК ЧИННИКА ЇЇ РОЗВИТКУ.....	254
<i>Фролова Л.Б., Завацька Н.Є., Бохонкова Ю.О., Каширіна Є.В.</i> АНАЛІЗ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ МОДЕЛІ СТАВЛЕННЯ БАТЬКІВ ДО ДИТИНИ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ФОРМУВАННЯ ДИТЯЧО- БАТЬКІВСЬКИХ ВІДНОСИН.....	261
<i>Шаумян О.Г.</i> СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСІБ, ЯКІ ПОЗБАВЛЕНІ ВОЛІ.....	269
<i>Яремчук В. В.</i> ГОТОВНІСТЬ ДО САМООСВІТИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ.....	279
<i>Бурлакова І.А., Жигаренко І.Є., Шаповалова В.А., Дехтярьов Ю.П., Чистякова Ю.С.</i> ПСИХОЛОГІЧНА СТРУКТУРА ПРОФЕСІЙНОГО ЗДОРОВ'Я ОСОБИСТОСТІ.....	289
<i>Блинова О.Є., Гльницька І.</i> СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА БЕЗПЕЧНІСТЬ ОСВІТЬОГО СЕРЕДОВИЩА ЯК ЧИННИК ПОЗИТИВНОГО ПСИХОЛОГІЧНОГО КЛІМАТУ СТУДЕНТСЬКОЇ ГРУПИ.....	298

The work represents results of a research into intrinsic and extrinsic motivation of learning activity of pedagogical students in the context of their confidence in profession choice. Applicability of the research is conditioned, on the one hand, by a "New Ukrainian School" concept objective to shape a new generation teacher – possessing pronounced competencies of autonomy and responsibility. And by presence of a problem of low professional motivation of pedagogical students co-existing with developed forms of their extrinsic motivation – on the other hand. 76 first-year students of a pedagogical university took part in the research. Techniques of "Higher education institution study motivation" by T.I. Ilyina and "Academic motivation scales" by T.O. Hordeyeva were used. The results suggest that the problem of learning and professional activity of pedagogical students' motivation germ as far back as the profession choice phase. Majority of the students confident in their choice, dominated by intrinsic motivation forms, have negative attitude to future teaching profession. Their choice is conditioned rather by interest in learning a subject than by their aptitude to master pedagogical skill. Motivation profile of the majority of unconfident students is equally represented by both – intrinsic and self-respect motives, and by various forms of extrinsic motivation. Such students' positive attitude to their future profession testifies rather to introjected constructs of social prestige of teaching profession, the latter being usually idealized and having not enough power to transform into own personal meaning of learning and professional activity. Negative attitude, on the contrary, stems from incongruity between students' expectations from learning and actual learning.

Key words: *teaching profession choice, positive attitude towards profession, intrinsic motivation, extrinsic motivation, learning and professional activity.*

Ржевська-Штефан Злата – кандидат психологічних наук, доцент кафедри соціальної роботи, соціальної педагогіки та психології Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка, м. Кропивницький.

УДК 159.923.32

Савелюк Н.

«РЕЛІГІЙНА ОСОБИСТІТЬ» І «РЕЛІГІЙНА ДИСКУРСИВНА ОСОБИСТІТЬ»: СТРУКТУРНИЙ ТА ДИНАМІЧНИЙ ВИМІРИ СУБ'ЄКТА РЕЛІГІЙНОЇ ВІРИ

У статті теоретично розглядаються поняття релігійної особистості та релігійної дискурсивної особистості як різні виміри психологічного аналізу функціонування суб'єкта релігійної віри. Зокрема, перше аналізується з позицій п'ятивимірної особистісної моделі, в рамках якої йдеться про релігійні задатки, почуттєве та інтуїтивне відображення, релігійний досвід, релігійну

спрямованість і релігійні здібності. Друге поняття обґрунтовується як втілення постнекласичної дискурсивно орієнтованої дослідницької парадигми.

Після проведеного теоретичного аналізу була поставлена мета емпіричного дослідження – експлікація та опис основних емпірично виокремлених типів релігійної дискурсивної особистості з відповідними їх структурними й динамічними характеристиками. До дослідження залучено вибірку загальною чисельністю 543 особи з різними соціально-демографічними показниками. Використовувалися наступні психодіагностичні методика: «Питальник релігійної активності» (Д. Смірнов), модифікована за змістом «Піктограма» (О. Лурія), «Семантичний диференціал» (Ч. Осгуд), авторська методика «Зустрічний релігійний дискурс» (вербалізована інтерпретація канонічної молитви «Отче наш»), питальник «Шістнадцять особистісних факторів» (Р. Кеттелл), а також психолінгвістичний текстовий аналіз (ПЛТА).

За результатами емпіричного дослідження виокремлено чотири типи релігійної дискурсивної особистості з відповідними їх структурно-динамічними характеристиками: «когнітивно-прагматичний», «афективно-амбівалентний», «афективно-комунікативний» та «афективно-когнітивно-комунікативний».

У підсумку констатовано, що реальний суб'єкт релігійної віри поєднує у собі як відносно стійкі базові характеристики (власне «релігійна особистість»), так і більш ситуатійно-динамічні («релігійна дискурсивна особистість»). Перші – значною мірою зумовлені біологічними та «популяційними» (етнонаціональними) структурами у психіці особистості, другі – її персональними мотивами, емоціями, інтенціями. З'ясовано, зокрема, що незалежно від рівня релігійної активності й відповідного типу релігійної дискурсивної особистості, для більшості досліджених осіб найбільшою мірою притаманна гіпотимія як відносно стійка базова риса. Але, в рамках кожного конкретного такого типу, гіпотимія може сублімуватися або у прагматично орієнтоване індивідуальне звертання з особистим проханням до Бога, або в ірраціональну релігійну інтровертованість, або в афективно заряджену активну комунікативність, або у відносно афективно, когнітивно й комунікативно збалансовану релігійність.

Ключові слова: особистість, релігійна особистість, релігійна дискурсивна особистість, релігійна активність, релігійний дискурс.

Постановка проблеми. Об'єднавчий собор українських православних церков і процедура надання Томосу Україні переконливо засвідчують вагому роль релігійної віри у суспільстві. Адже релігія – це істотна складова й чинник духовного відродження, об'єднання, саморозвитку нашої нації. При цьому суб'єктом зазначених процесів виступає релігійна особистість зі своїми відносно стійкими рисами та ситуативними диспозиціями. А тому дослідження відповідних структурних і динамічних її складових – важливе завдання сучасної

психології, якщо вона як наука дійсно прагне дієво прислужитися непростому процесу духовного відродження України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Насамперед, стисло проаналізуємо базові теоретичні аспекти дослідження відносно стабільних структурних складових релігійної особистості. Так, доповнюючи відому динамічну модель К. Платонова, академік С. Максименко, з урахуванням більш сучасних наукових даних, пропонує виокремлювати вже не 4, а 5 основних її підструктур [5]: 1) біопсихічну, 2) індивідуальні особливості психічних процесів (форм відображення), 3) досвід, 4) спрямованість, 5) здібності.

Перша, біологічно зумовлена, підструктура об'єднує у собі статеві, вікові, індивідуально-типологічні особливості особистості, зумовлені, зокрема, особливостями нервової системи людини. У науковій літературі знаходимо низку даних, хоч і не завжди достатньо верифікованих, про вроджені схильності осіб до різних типів релігійності. Наприклад, згідно з типологією Ле Сена, холерик «має всі умови для того, щоб стати лідером релігійної групи» й «охоче приймає апостольську місію»; сангвінік «Бога сприймає найперше як правителя» та, хоча й надає перевагу великим релігійним урочистостям, проте «не переживає їх дійсно глибоко»; флегматик «Бога переживає більше як Абсолют, ніж як люблячого Батька» і до релігійних переживань «підходить немовби безособово, офіційно»; для меланхоліка ж «близький образ Ісуса Христа як Приятеля», а Матері Божої – як «співчуваючої Істоти» [цит. за 1, с. 266–267].

З першою значною мірою взаємозв'язана друга особистісна підструктура – форм відображення. Тут, зокрема, можна звернутися до концепції К. Юнга, котрий, намагаючись узагальнити численні види різних орієнтацій особистості, виокремлює чотири основні функції психіки: відчуття, мислення, почуття та інтуїцію. До першої автор типології включає все те, що відтворюється за допомогою органів чуття, під другою має на увазі інтелектуальне пізнання і формування логічних висновків, почуття пов'язує із суб'єктивною оцінкою як із прийняттям або неприйняттям певного змісту на основі суджень типу «добре/погано», «красиво/потворно» тощо, а інтуїцію розглядає як несвідоме сприйняття [8]. З огляду на значною мірою ірраціонально-емотивний зміст релігії, можемо припускати, що більшу схильність до релігійності мають «почуттєвий» та «інтуїтивний» типи, як і окремі змішані типи – насамперед, «інтуїтивно-почуттєвий».

Зокрема, Е. Шпрангером «релігійна людина» визначається як така, «ментальна структура котрої перманентно спрямована на творення найвищого й абсолютного ціннісного досвіду». Одні представники даного типу – «іманентні містики», знаходять свої релігійні переживання в утвердженні життя та в активній участі у ньому; інші – «трансцендентні містики», навпаки, намагаються поєднатися з вищою реальністю через віддалення від життя, аскетизм, самозречення та медитацію [11].

Наступні три підструктури втілюють собою вже не стільки вроджені, скільки набуті якості особистості. Так, досвід включає в себе знання, уміння, навички. У психології релігії нерідко використовується специфічне поняття «релігійний досвід». Як слушно зауважує О. Предко, конкретні підходи до визначення його сутності доволі різноваріантні: від означення у психопатологічній термінології як деструктивного явища до опису як духовного феномену, пов'язаного із трансценденцією особистості у вищі виміри буття. Сама ж учена вважає, що релігійний досвід, з одного боку, – це сукупність переживань людини, які мають важливе значення для формування і зміцнення релігійного світогляду, з іншого боку, це здобуття відповідних навичок, здібностей, суджень, що досягаються і тривалим перебуванням у релігійному середовищі, і завзятим здійсненням релігійних практик [4].

Поняття спрямованості особистості, як ще однієї її підструктури, традиційно позначає ієрархічно організовану мотиваційну систему, а саме: мотиви, цілі, інтереси, ідеали та переконання, що зазвичай мають усвідомлений зміст. Найбільш поширеною у психології релігії стала класифікація релігійної спрямованості особистості на два базові види: зовнішню та внутрішню (за Г. Оллпортом [9]), пізніше доповнена іншими дослідниками певними проміжними видами, що долають надмірну різкість відповідної дихотомії.

Але чи не найцікавішим, на нашу думку, як і найменш звичним серед усіх розглянутих вище понять є «релігійні здібності», що означає основний зміст п'ятої підструктури релігійної особистості. В україномовній, як і російськомовній, науковій літературі переважно не знаходимо відповідних дефініцій та описів. Натомість в англійських виданнях надібуємо окремі, принаймні, спроби розгляду змісту зазначеного поняття – зокрема, в контексті проблеми релігійного лідерства. Так, на одному зі спеціальних зарубіжних сайтів наводиться перелік і стислий опис 10 здібностей, необхідних сучасному релігійному діячеві: 1) «підприємливість», 2) «ефективна теологічна комунікація», 3) «мужність власних переконань», 4) «співпраця», 5) «уміння знаходити наставників», 6) «уміння слухати», 7) «періодична покірливість», 8) «розвинена духовна дисципліна», 9) «говоріння про сумніви так само, як і про власну віру», 10) «любов до людей, котрим служиш» [11]. Як бачимо, за багатьма структурними показниками вищенаведений перелік відповідає типовим здібностям, необхідним для успішних фахівців соціономічних професій.

Отже, різні концепції акцентують увагу або на вроджених структурах релігійної особистості (її індивідуально-типологічних особливостях як задатках), або на соціально набутих таких структурах (досвіді, спрямованості тощо). При цьому значно менша увага приділяється її динамічним складовим (хоча модель К. Платонова й називається «динамічною», але в цілому вона описує переважно відносно статичні особистісні утворення).

І щоб віддиференціювати (звісно, з певною часткою умовності) ситуаційне, подієве в релігійній особистості від більш стабільних її структур,

зокрема, базових рис, та враховуючи відомі положення постнекласичної психології, у тому числі дискурсивної психології, нами було запропоноване поняття релігійної дискурсивної особистості [6]. Це, в найбільш загальному трактуванні, релігійна особистість у релігійному дискурсі, котра реально його сприймає, розуміє, творить і співтворить у певному контексті – насамперед, у контексті власної релігійної активності. При цьому основним жанром релігійного дискурсу визнається молитва – особливий акт звертання людини до Бога з певними думками, почуттями, мотивами та інтенціями.

Отже, **мета дослідження** – експлікація та опис основних емпірично виокремлених типів релігійної дискурсивної особистості з відповідними їх структурними й динамічними характеристиками.

Методи дослідження: «Питальник релігійної активності» (Д. Смірнов) – для експлікації та порівняння основних аспектів, а також міри вираженості (рівнів) релігійної активності особистості; модифікована за змістом «Піктограма» (О. Лурія) – для отримання графічних зображень базових релігійних концептів як втілення метафоричних образів на субперсональному рівні релігійного дискурсу; «Семантичний диференціал» (Ч. Осгуд) – для експлікації базових категоріально-смыслових структур, що опосередковують релігійний дискурс на персональному його рівні; авторська методика «Зустрічний релігійний дискурс» (вербалізована інтерпретація канонічної молитви «Отче наш») – для отримання психолінгвістичних універсалій релігійного дискурсу на інтерперсональному його рівні; питальник «Шістнадцять особистісних факторів» (Р. Кеттелл) – для визначення міри проявів базових особистісних рис у різних типах релігійної дискурсивної особистості; психолінгвістичний текстовий аналіз (ПЛТА) – для обробки результатів за методиками «Піктограма» та «Зустрічний релігійний дискурс».

Сформована на засадах добровільності участі вибірка склала 543 особи різного віку, соціального статусу та з різних регіонів Західної України. Соціально-демографічна її характеристика в цілому відображає основні відповідні показники (співвідношення сільського та міського населення, осіб із різними рівнями освіти, представників різних віросповідань і конфесій) по Україні (окрім гендерного аспекту). Вік респондентів: від 17 до 60 років.

Виклад основного матеріалу і результатів дослідження. Передусім, за результатами застосування психодіагностичної методики вимірювання релігійної активності та шляхом вирахування квартилів усю початкову вибірку було поділено на чотири підгрупи: 1) 138 осіб із найнижчим рівнем релігійної активності (загальний бал 187 і менше); 2) 141 особа з рівнем релігійної активності, нижчим за середній (188–210 балів); 3) 139 осіб із рівнем релігійної активності, вищим за середній (211–225 балів) та 4) 125 осіб із найвищим рівнем релігійної активності (226 і більше балів).

Результати за всіма іншими використаними методиками далі розглядалися вже співвідносно з виокремленими рівнями релігійної активності, оскільки, у річищі авторської концепції, саме вона – основний контекст

релігійного дискурсу, в рамках якого відбувається, між іншим, сприймання, розуміння, творення суб'єктом віри молитви (як і формування вищезгаданого релігійного досвіду). Тепер опишемо детальніше основні емпірично виокремлені *типи релігійної дискурсивної особистості*.

I тип – «когнітивно-прагматична» релігійна дискурсивна особистість. Серед усіх експлікованих типів саме тут проявляється найбільш збалансований та гармонійний профіль базових особистісних рис, в якому жоден із факторів не виходить за межі унормованих своїх показників. Відносно яскравішими на тлі такої загальної збалансованості виглядають «протенсія» (6,90 стена) і «гіпотимія» (6,88 стена), найменш розвинена – «сила Я» (4,51 стена). Саме такою є відносно стабільна особистісна основа відповідного типу. Суб'єкт релігійної віри в даному випадку демонструє переважаючу впевненість: «Бог існує для того, щоб почути мене й допомогти мені». Але тут виявляється назагал амбівалентний релігійний світогляд із багатьма сумнівами, а також переважно зовнішня релігійна мотивація.

На субперсональному рівні розуміння «молитви» номінально опосередковується, в першу чергу, символікою Святого Письма (38,13 % від усіх експлікованих метафоричних образів даного концепту). Але, оскільки тут Святе Письмо розглядається переважно як «написане людьми», то проявляється не стільки сакральна, скільки когнітивно-інтелектуальна репрезентація змісту релігійного дискурсу. Щодо відносно динамічних аспектів релігійної дискурсивної особистості, пов'язаних з її перебуванням у семіотико-комунікативному середовищі релігійного дискурсу, то на персональному його рівні експлікована домінантна категоріально-сміслова основа «Раціональна та добра близькість» (24,64 % від загальної дисперсії шкальних показників), у складі якої за факторним навантаженням переважає шкала «розумна» (0,72). На інтерперсональному рівні – домінантна вербальна категорія «Молитва та її складові», основна лексема у складі якої – «прохання» (310 реакцій – 52,45 % від загальної кількості лексем).

II тип – «афективно-амбівалентна» релігійна дискурсивна особистість. У структурі особистісного профілю тут виходять за межі унормованих значень показники «протенсії» (7,29 стена – тобто, більшою мірою проявляються підозріливість, затримка уваги на невдачах, зверненість інтересів на саму себе, егоцентричність та ін.) та «гіпотимії» (7,04 стена – почуття вини, сповненість страхом і тривогою, схильність до самозвинувачення, чутливість до реакцій навколишніх та ін.). Отже, отримана особистісна картина може розглядатися як перехід від спокійно-прагматичної налаштованості попереднього типу до більш чутливої, стривоженої у своїх ірраціональних егоцентричних переживаннях релігійної дискурсивної особистості. Водночас, вона вже демонструє впевненість щодо істинності більшості основних складових релігійного світогляду, але амбівалентну релігійну мотивацію, позитивними винятками з чого є відносно часте спонтанне звертання до Бога та відвідування храму зі свідомим бажанням цього звертання. Визнаючи більшість

релігійних постулатів, така релігійна дискурсивна особистість нерідко залишає їх «при собі».

На субперсональному рівні релігійного дискурсу ієрархічна структура базових метафоричних образів аналогічна до попереднього типу, що не дивно, адже мова йде про найглибший, найстатичніший рівень розуміння. Осмислення «молитви» тут теж найчастіше опосередковується символікою Святого Письма (38,13 % образів) і знову – переважно номінально, оскільки існують сумніви в його божественному походженні. На персональному рівні функціонує домінантна категоріально-смилова основа «Добра близькість та сила» (14,97 % від загальної дисперсії), де провідні позиції посідають шкали «добра» (0,75) та «рідна» (0,74). Отже, моральний смисл молитви тісно пов'язаний з її афективною близькістю людині-вірянину. На інтерперсональному рівні провідною за кількістю лексем у своєму складі вже є категорія «Бог, Його ім'я та атрибути», причому основне поняття у її складі – це власне «Бог» (282 лексеми – 36,77 % від загальної кількості).

III тип – «афективно-комунікативна» релігійна дискурсивна особистість. У складі загального особистісного профілю за межі середнього тут виходить тільки показник «гіпотимії» (7,04 стена), тоді як показник «протенсії» повертається в нормативні свої рамки (6,93 стена). Інакше кажучи, хоча особистість цього типу й залишається схильною до почуття внутрішньої вини й негативних передчуттів, а проте, водночас, вона більшою мірою звертає увагу і на навколишніх людей, що обгрунтовує зміну назви даного типу з «афективно-амбівалентного» на «афективно-комунікативний».

Аналогічно до попереднього типу, в суб'єкта віри домінує релігійний світогляд і так само спостерігається амбівалентна релігійна мотивація. Але якісні відмінності спостерігаємо безпосередньо на різних рівнях розуміння релігійного дискурсу. Так, на субперсональному рівні вже рівноцінні за своєю відносною суб'єктивною значущістю міри репрезентованості як символіки Святого Письма, так і метафоричного образу «руки/долоні» (по 36,60 % від загальної кількості образів). Водночас, тут вкотре спостерігається типова ситуація: релігійна особистість все ще сумнівається, чи Святе Письмо має справді сакральне походження. Разом із тим, істотно потужнішим релігійним смислом для неї володіє метафора руки як доступний екстралінгвістичний засіб посилення комунікативного ефекту в діалозі й із Богом, і з іншими людьми. На персональному рівні експлікована домінантна категоріально-смилова основа «Добра впорядкованість і сила» (12,09 % від загальної дисперсії), у якій однакові факторні навантаження мають шкали «добра» (0,79) та «світла» (0,79). Інакше кажучи, основний моральний смисл молитви тут найтісніше корелює із позитивною сенсорикою світла, що може розглядатися як прояв глибинного архетипного потягу людини до сонця, дня, всього світлого як гарантів захисту і чистоти. На інтерперсональному рівні – ще більш істотною мірою домінує категорія «Бог, Його ім'я та атрибути». І знову основна лексема у її складі – «Бог» (30,90 % від загальної кількості лексем), але в цілому відносна її кількість

стає меншою у зв'язку зі зростанням частоти інших лексем (насамперед, лексеми «Господь» та ін.).

IV тип – «Афективно-когнітивно-комунікативна» релігійна дискурсивна особистість. У структурі особистісного профілю за показники вище середнього, крім вже звичної «гіпотимії» (7,06 стена), тут уперше виходить «премсія» (чуйність, залежність, очікування уваги від навколишніх, нав'язливість, пошуки помочі та симпатії, терплячість по відношенню до себе й навколишніх, жіночність тощо), що досягає значення 7,07 стена. Крім того, на відміну від усіх попередніх типів, найнижче за своїм усередненим показником (4,23 стена) опинилася така базова риса, як «стриманість» (схильність до мовчазності, поміркованості, розсудливості, занепокоєності майбутнім та ін.). Також тут спостерігається найбільш потужний релігійний світогляд і найяскравіше домінує саме внутрішня релігійна мотивація.

На субперсональному рівні релігійного дискурсу метафорика образу «руки/долоні» посідає вже першу за значущістю позицію, але, з огляду на одночасне визнання божественної природи Святого Письма, символіка якого є другою за частотою репрезентації, можна говорити про свого роду смисловий «прорив» у прийнятті особистістю цього типу потужного потенціалу молитви як зв'язку людини та Бога через не тільки тілесні зусилля, а і сакральне, «чудотворне» божественне «слово». На персональному рівні експлікована домінантна та вельми складна категоріально-смислова основа «Хороша та приємна сила, близькість, впорядкованість, раціональність» (21,50 % від загальної дисперсії). Вона є найбільш багатогранною, порівняно з усіма попередніми типами релігійної дискурсивної особистості, а найвагомішими у її складі виступають шкали «хороша» (0,92) та «світла» (0,91). Інакше кажучи, персональний смисл молитви значною мірою урізноманітнюється й універсалізується, при цьому значущість архетипу світла заявляє про себе з іще більшою силою. На інтерперсональному рівні – ще істотною мірою домінує категорія «Бог, Його ім'я та атрибути», але відносна значущість ключової лексеми «Бог» послаблюється приблизно удвічі (267 лексем – 25,87 %) через помітне збільшення кількості інших лексем (насамперед, лексеми «Батько», що зростає приблизно у 1,5 рази).

Обговорення. В контексті останнього типу релігійної дискурсивної особистості – як типу найбільш наближеного (серед емпірично нами експлікованих) до іманентної сутності релігії, доцільно згадати теоретико-емпіричну розвідку Е. Носенко і Т. Терновської. Учені слушно зауважують, що, можливо, саме усвідомлення релігійною людиною себе як «сина» чи «доньки» Бога, а не «раба/рабині», й доцільно розглядати як найважливішу ознаку «першобразу» (користуючись терміном О. Лосева) людини, як сутнісну, смисловою ознаку внутрішнього буття [3, с. 146].

Тут назагал експлікується найбільш автентична для гуманістичної сутності християнства загальна та всеохопна релігійна дискурсивна модель світу, чітко окреслена канонічною молитвою «Отче наш»: «Ми, діти Божі / Бог,

наш спільний Отець», до якої релігійна дискурсивна особистість наближається із кожним наступним рівнем своєї релігійної активності.

Доречно співставити наші результати, зокрема, з матрицею української психокультури, ґрунтовно систематизованою та описаною відомим українським методологом – А. Фурманом [7, с. 50–54], котрий теоретично наповнює її такими рисами, як: 1) інтровертованість, 2) раціональність, 3) емоційність, 4) сенсорність, 5) інтернальність, 6) екзекутивність. У цілому, це створює досить сприятливий ґрунт для формування релігійності з її специфічними національними особливостями.

Водночас, на думку О. Матласевич, людині (українцеві – Н. С.) хоча і властива природна схильність до релігійності, але ця схильність не тотожна неминучості, оскільки релігійність та її міра – завжди проблема індивідуального вибору. Відповідно до такого вибору і формується релігійна особистість [2, с. 138–142]. А тому релігійна дискурсивна особистість – це спільна результуюча як певних задатків, у тому числі конкретної соціопсихокультурної матриці, так і ситуаційних детермінант, пов'язаних із поточними процесами та станами суб'єкта дискурсу.

Висновки. Отже, у психологічному дослідженні людини як суб'єкта релігійної віри доцільно виокремлювати й відносно стійкі риси, пов'язані з різними особистісними структурами, й динамічні, ситуаційні утворення, пов'язані, зокрема, із перебуванням особистості в тому чи іншому релігійному дискурсі. Перші – значною мірою зумовлені біологічними та «популяційними» (етнонаціональними) складовими цілісної психіки особистості, другі – її актуальними почуттями, мотивами, інтенціями.

Так, за результатами емпіричного дослідження, майже незалежно від рівня релігійної активності й відповідного типу релігійної дискурсивної особистості, для всіх досліджених осіб як громадян України найбільшою мірою притаманна гіпотимія, що цілком резонує зі складними обставинами нашого суспільно-політичного буття. Але, залежно від типу релігійної дискурсивної особистості, гіпотимія може сублімуватися або у прагматично орієнтоване індивідуальне звертання із певним проханням до Бога, або в ірраціональну релігійну інтровертованість, або в афективно заряджену активну комунікативність, або в більш-менш збалансовану релігійність як поєднання і раціональних суджень, і емпатійності, й релігійної комунікації.

Література

1. Макселон Ю. Психологія. З викладенням основ психології релігії / Ю. Макселон; пер. з пол. Т. Чорновіл. – Львів: Свічадо, 1998. – 320 с.
2. Матласевич О. В. Психологія релігії: навчальний посібник / О. В. Матласевич. – Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2012. – 350 с.

3. Носенко Е. Л. Індивідуальна релігійність у світлі позитивних цінностей особистості: Монографія / Е. Л. Носенко, Т. Д. Терновська. – Д.: Акцент ПП, 2015. – 191 с.
4. Предко О. І. Релігійний досвід: особистісний вимір / О. І. Предко // Софія. Гуманітарно-релігієзнавчий вісник. – № 1(1). – 2014. – С. 21–25.
5. Психологічні чинники самодетермінації особистості в освітньому просторі: Колективна монографія / За ред. Максименка С. Д. – Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2013. – 400 с.
6. Савелюк Н. Психологія розуміння релігійного дискурсу / Н. Савелюк. – К.: КНТ, 2017. – 400 с.
7. Фурман А. В. Психокультура української ментальності: Наукове видання / А. В. Фурман. – Тернопіль: Економічна думка, 2002. – 132 с.
8. Юнг К. Г. Психологические типы / Юнг К. Г.; Пер. с нем. С. Лорие; Под общ. ред. В. Зеленского. – СПб.: Азбука, 2001. – 733 с.
9. Allport G. W. Becoming. Basic Considerations for a Psychology of Personality / G. W. Allport. – London: Yale University Press, 1983. – 106 p.
10. Spranger E. Types of Men: The Psychology and Ethics of Personality / E. Spranger / Trans. by P. Pigors. – New York: G. E. Stechert Co, 1928. – 402 p.
11. Ten essential skills the next generation of religious leaders will need [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.religioninsights.org/articles/ten-essential-skills-next-generation-religious-leaders-will-need>

Транслітерація

1. Makselon, Ju. (1998). Psykhologhija. Z vykladennjam osnov psykhologhiji relighiji [Psychology. With the layout of the foundations of the psychology of religion]. Ljviv: Svichado.
2. Matlasevych, O. V. (2012). Psykhologhija relighiji: navchalnyj posibnyk [Psychology of religion: Handbook]. Ostrogh: «Ostrozjka akademija».
3. Nosenko, E. L. Ternovsjka, T. D. (2015). Indyvidualjna relighijnistj u svitli pozytyvnykh cinnostej osobystosti: Monoghrafija [Individual religiosity in the aspect of positive personality's values: Monograph]. D.: Akcent PP.
4. Predko, O. I. (2014). Relighijnij dosvid: osobystisnyj vymir [Religious experience: personal dimension]. Sofija. Ghumanitarno-relighijeznavchij visnyk, 1(1), 21–25.
5. Psykhologhichni chynnyky samodeterminaciji osobystosti v osvitnjomu prostori: Kolektyvna monoghrafija (2013). [The psychological factors of self-determination of personality in the educational space: Collective monograph / Ed. by Maksymenko, S. D.]. Kirovograd: Imeks-LTD.
6. Saveljuk, N. (2017). Psykhologhija rozuminnja relighijnogho dyskursu [Psychology of comprehension of religious discourse]. K.: KNT.
7. Furman, A. V. (2002). Psykhokultjura ukrajinskoji mentalnosti: Naukove vydannja [Psychoculture of Ukrainian mentality: Scientific edition]. Ternopilj: Ekonomichna dumka.

8. Iung, K. G. (2001). *Psikhologicheskie tipy* [The psychological types]. SPb.: Azbuka.
9. Allport, G. W. (1983). *Becoming. Basic considerations for a psychology of personality*. London: Yale University Press.
10. Spranger, E. (1928). *Types of men: The psychology and ethics of personality*. New York: G. E. Stechert Co.
11. Ten essential skills the next generation of religious leaders will need. Retrieved from: <http://www.religioninsights.org/articles/ten-essential-skills-next-generation-religious-leaders-will-need>

Savelyuk N. M.

«RELIGIOUS PERSONALITY» AND «RELIGIOUS DISCURSIVE PERSONALITY»: STRUCTURAL AND DYNAMIC DIMENSIONS OF A SUBJECT OF RELIGIOUS FAITH

Concepts «religious personality» and «religious discursive personality» as different dimensions of the psychological analysis of functioning of a subject of religious faith have been theoretically considered in the article. In particular, the first concept has been analyzed from the standpoint of the five-dimensional personal model, which deals with religious makings, sensual and intuitive reflection, religious experience, religious orientation and religious abilities. The second concept has been substantiated as the embodiment of the post-classical discursively oriented research paradigm. The theoretical analysis has shown the goal of the empirical study, that is to explicate and describe the main empirically isolated types of a religious discursive personality with corresponding structural and dynamic characteristics. The study has involved a sample of 543 people with different socio-demographic indicators. The following psychodiagnostic techniques have been used: «Questionnaire of Religious Activity» (D. Smirnov), «Pictogram», which has been modified according to its meaning (O. Luria), «Semantic Differential» (C. Osgood), author's technique «Counter Religious Discourse» (verbalized interpretation of the canonical prayer «Our Father»), the questionnaire «Sixteen Personality Factors» (R. Cattell), as well as psycholinguistic text analysis (PLTA).

According to the results of the empirical research, four types of religious discursive personality with their respective structural and dynamic characteristics have been distinguished: «cognitive-pragmatic», «affective-ambivalent», «affective-communicative» and «affective-cognitive-communicative».

As a result, it has been stated that the real subject of religious faith combines both relatively stable basic characteristics («religious personality»), and more situational-dynamic ones («religious discursive personality»). The first have been mostly predetermined by biological and «populational» (ethno-national) structures in the psyche of a personality, the second ones have been due to his/her personal motives, emotions, intentions. It has been found out, in particular, that regardless of the level of religious activity and the corresponding type of a religious discursive personality, for the majority of the researched, hypothyria has been most commonly

referred to as a relatively stable basic feature. However, within each particular type hypothyria may sublimate into either a pragmatically oriented individual appeal with a personal request to God, or into an irrational religious introversion, an affectively charged active communication and into relatively affective, both cognitively and communicatively balanced religiosity.

Keywords: *personality, religious personality, religious discursive personality, religious activity, religious discourse.*

Савелюк Наталія – доцент, канд. психологічних наук, доцент кафедри педагогіки та психології Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії ім. Тараса Шевченка.

УДК 316.6 + 159.922.1: 37.091.212.

Срібна О.В.

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ САМОУСВІДОМЛЕННЯ ВЛАСНОЇ ЖІНОЧНОСТІ

У статті уточнено, що самоусвідомлення сучасної жінки, як встановлення її тотожності з собою через активну зміну соціального впливу є системним процесом. Процесуальність самоусвідомлення жінки складається з вікових етапів: дитинства, юності, зрілості. Визначення меж кожного етапу відбувається шляхом трансформації взаємодії між статтю й гендером, що стає можливим внаслідок мінливості статі й залежності гендера від соціально-психологічного контексту; визначено, що функціонування системних елементів на кожному етапі життєвого шляху жінки обумовлене як способом їх поєднання, так і відносинами між статтю й гендером у соціально-психологічному аспекті; виокремлено соціально-психологічні типи усвідомлення власної жіночності студентками – майбутніми психологами: “дифузна жіночність”, “фемінінна жіночність”, “андрогінна жіночність”, основними критеріями виділення яких слугували тілесність, сексуальність, партнерство, материнство й професійна діяльність, сформованість образу майбутньої професійної діяльності, усвідомлення перспектив власної професійної діяльності, відповідні компоненти ідентичності.

Ключові слова: *студентки, жіночність, усвідомлення власної жіночності, дифузна жіночність, андрогінна жіночність, фемінінна жіночність, професійна ідентичність.*

Постановка проблеми. Соціально-психологічний наголос усвідомлення власної самості сучасної жінки розкривається в необхідності взаємозв'язку різноманітних, іноді взаємовиключних галузей діяльності, у межах яких вона самовизначається. Такі сфери жіночої активності, як материнство й професійна діяльність, можуть стати головними антагоністичними силами, що